

Лисенкова В. В.

ФІЛОСОФІЗАЦІЯ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

У статті йдеться про сучасну оцінку представниками вчительських кіл молодших класів ролі філософізації. На їхню думку, вивчення філософії є необхідним відповідно до рівня розвитку дітей у початковій школі. Це в майбутньому надасть можливість значно підвищити їхню життєву компетентність порівняно з підготовкою старшокласників-випускників у сьогоденні.

Ключові слова: інтелект, компетентність, філософізація, філософська культура.

The article deals with the modern assessment of the role of philosophizing by the representatives of the primary school teachers. In their opinion, the study of philosophy is necessary according to the level of development of children in primary school. In the future, this will provide an opportunity to increase their life competence significantly compared with today's training of senior high school graduates.

Keywords: intelligence, competence, philosophizing, philosophical culture.

Актуальність матеріалів статті відповідає рішенням Міністерства освіти України про розширення функцій шкільної системи. Тепер є важливим не тільки здобуття учнями комплексу знань, але й набуття ними навичок соціального входження в перипетії життєвих процесів. У зв'язку з цим учителям важливо знаходити засоби реалізації міністерських завдань.

Ступінь вивченості проблеми. У країнах Заходу та США вже з 40-х –60-х рр. ХХ ст. ніхто нікому не доводить необхідність вивчення системи філософських знань дітьми з дитячого садочка й студентами до закінчення закладу вищої освіти. У цьому стабільному процесі провідні спеціалісти в галузі освіти вбачають соціальну детермінованість зростання подальшої цивілізованості суспільства. У закладання теоретичних засад цього питання значний внесок зробили М. Липман, Г. Метьюз, Дж. Холл, М. Нуссбаум, Р. Ф. Діарден, Н. Юліна. Істотно допомагає цьому Міжнародна рада з викладання філософії дітям [3]. Однак багато аспектів ще потребують розгляду, доповнення та конкретизації для системи освіти нашої країни.

Мета статті – визначення філософізації як засобу підвищення соціальної компетентності підростаючого покоління за допомогою приєднання його до системи філософських знань.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розвиваючи ідеї філософізації (довічного ознайомлення з філософською мудрістю, яка впродовж багатьох віків була забезпеченою творчістю та життєвим досвідом неординарних пасіонаріїв) необхідно розглянути, як вирішуються подібні проблеми в інших країнах [2].

У сьогоденні значно виріс інтерес до філософії, освоєння її положень. У філософських співтовариствах деяких держав звернулися до практики вивчення філософії, починаючи з дитячого віку. Ці програми – «Філософія і діти» та

«Філософія для дітей». Учасники Міжнародної ради з викладання філософії дітям розвивали різні підходи: М. Ліпман (США) наголошував на розвитку в дітей логічного мислення; Г. Метьюз (США) уважав, що основою повинні бути бесіди, які б містили «спантеличувальні» питання; Дж. Холл (США) наполягав на необхідності навчання критичного аналізу. А. Міррою (Румунія) стверджував, що для Східної Європи ще необхідно визначити принцип викладання філософії дітям: або досягти традиційну філософію, або ґрунтуватися на аналізі повсякденного життя, упроваджуючи медитацію. М. Нуссбаум (США) припускав актуальність знайомства дітей з філософією за допомогою Інтернету; Р. Ф. Діарден підкреслював, що в осяганні філософії не може бути єдиної парадигми, вона повинна постійно змінюватися відповідно до перетворень суспільства. В. Краєвський (Росія) – прихильник іншого підходу: не вводити філософію як окремий предмет у шкільну програму, а вчити філософуванню в межах конкретних наук [3].

У США в 60-ті – 70-ті рр. Інститут з розвитку філософії для дітей (м. Монтклер) займався підготовкою кадрів для забезпечення програми «Філософія для дітей». У ній передбачалися моральне й правове виховання, упровадження навичок розумного міркування й відповідної поведінки, починаючи з дитячого садочка, із 4-х років, тобто до того часу, коли закріплюються певні стереотипи дій. Така спрямованість постає як попереджувальний захід проти вікової агресивності, асоціальності, зростання злочинності дітей, глибокої інтелектуальної й психологічної інфантильності в підлітків. Подібна цілеспрямована освіта допоможе формувати навички рівноваги, миролюбності, вміння керувати своїми почуттями та емоціями, стримано розв'язувати конфлікти й креативно вести бесіди, дискусії й суперечки. Засвоєння цих звичок ґрунтується на оволодінні філософською рефлексією, її проблемоцентричністю, результативним аналізом життєвих і буденних парадоксів.

Таким чином, ідеться не про інформаційний курс філософії, а про проблемне подання матеріалу за принципом сократівських діалогів. Установлено, що діти в США та Англії, які навчалися за цією програмою (1 година на тиждень, дитячий садочок – навчальна школа – середні класи – старшокласники), значною мірою випереджали своїх однолітків у засвоєнні предметних знань і на рівні вищої освіти, показуючи високий IQ.

Необхідно звернути увагу, що ЮНЕСКО також не стоїть осторонь від цього процесу, вважаючи важливим подальше розширення отриманого досвіду низки країн з упровадження філософської рефлексії в дитяче мислення. Відзначається, що в результаті молодь більш зріло реагує на перипетії соціальної дійсності, проявляє інтерес до специфіки майбутньої професії, з увагою ставиться до складностей свого особистісного становлення, осягає значення багатоаспектного підходу до взаємодії суб'єктивних та об'єктивних факторів. Вона може більшою мірою враховувати діалектику філософських, психологічних, світоглядних, аксіологічних аспектів для аналізу зростаючої в наші дні залежності особистості від структур суспільства, посиленню контролю останніх за мисленням, намірами й діями індивіда. Адже влада прагне не тільки мовчазної згоди електорату, але й активного схвалення та всебічного підтримання своїх дій.

У зв'язку з цим обов'язкова актуалізація філософської просвіти заради продуктивної соціалізації й набуття неповторної індивідуальності, розвитку обґрунтованої мотивації поведінки. Будучи спеціалістами в галузі викладання філософії у вищій школі, ми на багаторічному досвіді переконалися, що сучасні студенти у своїй більшості не готові засвоювати положення запропонованої їм програми. Вона не викликає в них інтересу, не пробуджує активність розуму, не зумовлює потребу (особливо в технічних ЗВО) знайомитися з положеннями гуманітаристики.

У пошуках відповідей на питання, які турбують, ми звернулися до вчителів молодших класів з проханням висловити думку з цієї проблеми – філософізації освітнього процесу з перших років навчання. Прохали поділитися своїми роздумами з такого приводу: чи необхідно вводити в шкільну програму осмислення дітьми елементів філософської мудрості, обговорювати з ними в доступній формі складності людських стосунків, соціальні зв'язки, закономірності спілкування, принципи моральності?

Як дипломовані спеціалісти в галузі педагогіки, вони щодня безпосередньо пов'язані з учнями молодших класів, їхніми проблемами й пошуками, спостерігають за їхнім інтелектуальним і світоглядним розвитком, тому можуть найбільш кваліфіковано відповісти на наші запитання. Більшість із них відповіло, що в першу чергу на формування мислення, настанов, потреб, орієнтирів дітей впливають характерологічні якості батьків, атмосфера в родині, ступінь батьківської педагогічної грамотності, а вже потім – значення самого вчителя, його світогляд, система цінностей і професіоналізм. В умовах школи педагог спрямовує пізнавальну діяльність учнів, виконуючи цілу низку ролей – гносеологічну, мотивувальну, пошукову, інформаційну, аксіологічну, комунікаційну. Деяка частина респондентів до числа першорядних факторів продуктивного навчання зараховує природні задатки дитини, ступінь її загальної розвиненості, психічного здоров'я, відсутність або наявність психічної адекватності, здатність довгий час перебувати в оточенні учнівського колективу й продуктивно здійснювати комунікативні функції. У наступному рангу відзначено роль навчальної програми, характер класного й шкільного товариства, позакласної сфери спілкування, діяльності ЗМІ, Інтернету й загального стану культури в соціумі. Їх непокоїть зростала бездуховність суспільства, знецінення моральних норм, девальвація цінностей, абсолютизація ролі грошей, байдужість до зла, відсутність турботи про близьких. Вони свідчать про загрозу впливу на дитяче світосприйняття зміни структури і якості потреб, вироблення суспільством нових гіперспоживацьких орієнтацій. У зв'язку з цим під час навчального й позакласного спілкування не виходить закріплювати в дітей відчуття благополуччя, виховувати впевненість у собі, підвищувати самооцінку й уміння орієнтуватися в наявних конфліктах інтересів.

На превеликий жаль, нинішній світ характеризується браком інтелекту, пасіонарності, різким зменшенням творчого й креативного потенціалів, збільшенням поверховості мислення, зростанням його інертності, знеособленості свідомості, що не може не впливати на психіку й культуру підросталого покоління.

Порівняно з минулими роками діти стали менше ставити запитання філософського характеру, майже ніколи не є ініціаторами бесід на теми, які їх цікавлять. Можливості використання мережі Інтернет, на думку педагогів, не в змозі заповнити продуктивність спілкування з учителем.

На уроках природознавства школярі частіше ставлять запитання природничо-наукової спрямованості, але обмеженість погодинної програми не завжди дозволяє приділити достатньо часу на широкі відповіді за темою, яка цікавить.

Зрідка питання філософського змісту, які ставляться, стосуються проблем добра і зла, причин протистоянь між людьми, особливостей розумового процесу. Також учні запитують: чому народжуються діти, чому люди різні, чому існують бідні і багаті, що таке смерть і таке інше? Тому є нагальна необхідність пробуджувати розум і серця дітей, відводити їх від інтелектуальної репресивності, допомагати зрозуміти себе, з'ясувати специфіку стосунків з оточенням, розвивати потребу в знаннях.

Загроза розповсюдження булінгу в школах, у тому числі й на молодшому щаблі, значною мірою непокоїть учительство. Упроваджувана соціумом у свідомість підросталого покоління ідея конкурентності, підвищеної ролі матеріально-фінансового забезпечення, значення фізичної сили, проголошення успішності як визначного життєвого кредо ще більше погіршує ситуацію. Агресивно налаштовані діти бачать свою безкарність, беспорядність дорослих в усуненні аномалій у моральних настановах зростаючої генерації, збільшенні девіантності. Визначено, що індивіди з розвинутим пошуковим механізмом мають мінімальну агресивність до зовнішнього середовища, більш альтруїстичні, прихильні до інших, легше долають свої та чужі егоїстичні стани.

Знайомство з філософською проблематикою буде більшою мірою сприяти еволюції лівої півкулі мозку. У ній переважають свідомі орієнтири, оцінки й одночасно домінують процеси гальмування, а не збудження, останні визначаються мисленням правою півкулею мозку та панівними в ній несвідомими проявами [1, с. 435]. Нам необхідно враховувати, що істинним показником цивілізованості постає не рівень матеріального добробуту, кількість міст і багатство врожаїв, а вигляд людини, яка вихована країною (Р.У. Емерсон). Р. Декарт уважав філософію найважливішою сферою життя, яка приносить найбільше задоволення. Відсутність інтересу до цінностей філософії збіднює особистість, а нерозширення меж розуму позбавляє людину мудрості.

Система шкільної освіти орієнтує не тільки на здобуття знань, але й на важливість розвитку життєвої компетентності особистості для продуктивної життєдіяльності та життєзабезпечення, тобто створюються можливості адекватно реагувати на складності буття й знаходити відповідні розв'язки в конкретних ситуаціях, жити як людина, здатна до самого реалістичного вибору та прояву відповідальності [4, с. 74].

У новому держстандарті для навчання школярів поставлені завдання: розвиток емоційного інтелекту, критичного мислення, розуміння своїх почуттів та почуттів інших, уміння взаємодіяти в команді, підприємливості, інноваційності, фінансової й екологічної грамотності.

Без упровадження різних рівнів філософської культури вирішити вказані Міністерством освіти завдання неможливо. Про це говорять і вчителі, стверджуючи необхідність розвитку філософського мислення в дітей, бо це відповідає природі дитини, дозволяє допитливість перетворювати в пізнавальний інтерес та створювати в неї цілісну картину світу. Інакше її буття залишиться буденно обмеженим, позбавленим мети в житті (люди, які її мають, живуть довше і повніше), без власних перспектив і шляхів їхньої продуктивної реалізації.

Висновки: Сучасна деінтелектуалізація соціуму – прямий шлях до неповноцінності цілих поколінь, панування правового нігілізму, поглиблення дисгармонії суспільних відносин. Філософізація надасть допомогу в засвоєнні базової цінності культури – філософії, уплине на впровадження критичної рефлексії. Важливо враховувати, що конкретна оцінка вчителями початкової школи ролі філософізації мислення молодших школярів найвищою мірою позитивна.

Література:

1. Вознюк А. В., Дубасенко А. А. Философские основания педагогической аксиоматики. Житомир, 2011. 564 с.
2. Лисенкова В. В. Проблема реформування системи освіти та процеси філософізації. «Освіта і доля нації». Перспективи та орієнтири розвитку українського суспільства : матеріали XI міжнар. наук. конф. (21-22 травня 2010 р.) / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2010. С. 69–70.
3. Материали круглого стола «Философия, культура, образование». *Вопросы философии*. 1999. №3. С. 3–54.
4. Степаненко Н. В., Степаненко М. Д. Життєва компетентність особистості: філософсько-антропологічний та соціокультурний виміри : монографія. Харків, 2011. 220 с.

References:

1. Voznjuk, A.V., Dubasenko, A. A. (2011), *Filosofskie osnovanija pedagogicheskijj aksiomatiki*, [“Philosophical foundations of pedagogical axiomatics”], Zhitomir, 564 p.
2. Lysenkova, V. V. (2010), “*Problema reformuvannja systemy osvitu ta procesu filosofizacijj*” [“The problem of reforming the education system and the processes of philosophizing”], «Osvita i dolja nacijj». *Perspektyvy ta orienturu rozvutky ukrajnjskogo suspilstva: materialu XI mizhar. nauk. konf. (21-22 travnja 2010 r.)*, Khark. nac. ped. un-t im.G.S. Skovorodu, Kyiv, pp. 69–70.
3. *Materialy kruglogo stola «Filosofija, kultura, obrazovanie»* [“Materials of the Round Table “Philosophy, Culture, Education””], *Voprosy filosofiji*, 1999, No. 3, pp. 3–54.
4. Stepanenko, N. V., Stepanenko M. D. (2011), *Zhyteva kompetentnist osobustosti: filosofsko-antropologicheskij ta sociokulturnyj vymiry* [Life competence of the person: philosophical and anthropological and socio-cultural dimensions], Kharkiv, 220 p.

Vladlena Lysenkova

PHILOSOPHIZING AND INTELLECTUAL DEVELOPMENT

The article deals with the modern assessment of the role of philosophizing by the representatives of the primary school teachers. In their opinion, the study of philosophy is

necessary according to the level of development of children in primary school. In the future, this will provide an opportunity to increase their life competence significantly compared with today's training of senior high school graduates.

The article assumes the definition of philosophizing as a way to increase the social adaptation of the younger generation through its initiation into the system of philosophical knowledge.

Primary school teachers are directly connected with junior school pupils on a daily basis, with their problems and searches, observe their intellectual and ideological development, and are most interested in answering the questions of their training and education. Most of them noted that primarily the formation of thinking, attitudes, needs, orientations of children are influenced by the characterological behavior of the parents, the family atmosphere, the degree of parental pedagogical literacy, and then comes the importance of the personality of the teacher, his or her worldview, value system and professionalism. In the school environment, the teacher directs the cognitive activity of students, fulfilling a number of roles such as gnoseological, motivating, searching, informational, axiological, communication. Some of the respondents among the primary factors of productive learning include the natural inclinations of the child, the degree of his or her overall development, mental health, the absence or presence of mental adequacy, the ability to be surrounded by pupils for a long time and productively perform communication functions. In the subsequent rank, the role of the curriculum, the nature of the classroom and school partnership, the extra-curricular sphere of communication, the activities of the media, the Internet and the general state of culture in society are noted. School head teachers are worried about the growing lack of spirituality of society, the loss of value of moral and ethical standards, the devaluation of values, the absolutization of the role of money, indifference to evil, and lack of concern for fellows. They indicate the danger of a change in the nature of needs, the development of a new hyper-consumer orientation by the society, on the children's world perception. In this regard, in the course of school or out of school communication, it is impossible to strengthen the sense of welfare among young people, to build self-confidence, to increase self-evaluation, and the ability to navigate in existing conflicts of interest.

The school education system focuses not only on obtaining knowledge, but also on the importance of nurturing the competence of the individual for productive life and life support.

In the new state standard for teaching pupils the following tasks are set: development of emotional intelligence, critical thinking, understanding of one's feelings, feelings of others, ability to interact in a team, flexibility, innovativeness, financial and environmental literacy.

It is impossible to solve the tasks indicated by the Ministry of Education without introducing various levels of philosophical culture. Teachers say about this, stating the need to develop philosophical thinking of children, since it corresponds to the nature of the child, allows curiosity to be turned into cognitive interest and create an integral picture of his/her world. Otherwise, he/she will remain routinely limited, deprived of a purpose in life (people who have it, live longer), who do not see his/her own prospects.

Keywords: intelligence, competence, philosophizing, philosophical culture.

Владлена Лисенкова

ФІЛОСОФІЗАЦІЯ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

У статті йдеться про сучасну оцінку представниками вчительських кіл молодших класів ролі філософізації. На їхню думку, вивчення філософії є необхідним відповідно до рівня розвитку дітей у початковій школі. Це в майбутньому надасть можливість значно підвищити їхню життєву компетентність порівняно з підготовкою старшокласників-випускників у сьогоденні.

У статті передбачається визначення філософствування як способу підвищення соціальної адаптації молодого покоління шляхом його залучення до системи філософських знань.

Учителі початкових класів щодня безпосередньо пов'язані з учнями молодших класів, їхніми проблемами й пошуками, спостерігають за їхнім інтелектуальним і світоглядним розвитком, тому можуть найбільш кваліфіковано відповісти на наші запитання. Більшість із них відповіло, що в першу чергу на формування мислення, настанов, потреб, орієнтирів дітей впливають характерологічні якості батьків, атмосфера в родині, ступінь батьківської педагогічної грамотності, а вже потім – значення самого вчителя, його світогляд, система цінностей і професіоналізм. В умовах школи педагог спрямовує пізнавальну діяльність учнів, виконуючи цілу низку ролей – гносеологічну, мотивувальну, пошукову, інформаційну, аксіологічну, комунікаційну. Деяка частина респондентів до числа першорядних факторів продуктивного навчання зараховує природні задатки дитини, ступінь її загальної розвиненості, психічного здоров'я, відсутність або наявність психічної адекватності, здатність довгий час перебувати в оточенні учнівського колективу й продуктивно здійснювати комунікативні функції. У наступному рангу відзначено роль навчальної програми, характер класного й шкільного товариства, позакласної сфери спілкування, діяльності ЗМІ, Інтернету й загального стану культури в соціумі. Їх непокоїть зростала бездуховність суспільства, знецінення моральних норм, девальвація цінностей, абсолютизація ролі грошей, байдужість до зла, відсутність турботи про близьких. Вони свідчать про загрозу впливу на дитяче світосприйняття зміни структури і якості потреб, вироблення суспільством нових гіперспоживацьких орієнтацій. У зв'язку з цим під час навчального й позакласного спілкування не виходить закріплювати в дітей відчуття благополуччя, виховувати впевненість у собі, підвищувати самооцінку й уміння орієнтуватися в наявних конфліктах інтересів.

Система шкільної освіти орієнтує не тільки на здобуття знань, але й на важливість розвитку життєвої компетентності особистості для продуктивної життєдіяльності та життєзабезпечення.

У новому держстандарті для навчання школярів поставлені завдання: розвиток емоційного інтелекту, критичного мислення, розуміння своїх почуттів та почуттів інших, уміння взаємодіяти в команді, підприємливості, інноваційності, фінансової та

екологічної грамотності.

Без упровадження різних рівнів філософської культури вирішити вказані Міністерством освіти завдання неможливо. Про це говорять і вчителі, стверджуючи необхідність розвитку філософського мислення в дітей, бо це відповідає природі дитини, дозволяє допитливість перетворювати в пізнавальний інтерес та створювати в неї цілісну картину світу. Інакше її буття залишиться буденно обмеженим, позбавленим мети в житті (люди, які її мають, живуть довше і повніше), без власних перспектив і шляхів їхньої продуктивної реалізації.

Ключові слова: інтелект, компетентність, філософізація, філософська культура.

Lysenkova Vladlena – Doctor of Philosophy Sciences, Associate Professor, Head of Department of Philosophy and Political Science of Faculty of Administration and Business of the Kharkiv State Academy of Culture.

Лисенкова Владлена – доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії та політології факультету управління та бізнесу Харківської державної академії культури.

e-mail: 070570@i.ua

Надійшла до редакції 14.03.2019. Розглянута на редколегії 14.06.2019.

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор, декан гуманітарного факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» Копилов В.О.

Доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба Панфілов О.Ю.